

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

SUDÁR BALÁZS

AZ ÍJÁSZAT TUDOMÁNYÁNAK KÖNYVE Egy XIV. századi mameluk kézikönyv az íjászatról

A magyar honfoglalás kutatása során hamar kiderült, hogy őseink – a többi sztyepei néppel egyetemben – félelmetes hírnevüket többek között íjásztudásuknak köszönhették. Nem csoda, hogy az íj szimbólummá, a napkeletről érkezett lovas harcosok jelképévé vált, s nem véletlenül került bele számos tudományos és népszerű munkába „A magyarok nyilaitól ments meg uram minket!” középkori fohásza.¹ A régészeti eredmények megszorodása azután a XX. század derekán felvetette a hajdani magyar „csodafegyver” rekonstruálásának lehetőségét is. A kísérletek a rendszerváltás után kaptak nagy lendületet, s ma már több ezer ember bír valamiféle sztyepei mintára, jobbára modern anyagokból készült íjjal. Magát a fegyvert ugyan sikerült – többé-kevésbé – feléleszteni,² az íj használata körül azonban még ma is sok a bizonytalanság. Jóllehet az alább fordításban közreadott *Az íjászat tudományának könyve* a XIV. századi Egyiptomban íródott, forrásait tekintve a két-háromszáz évvel korábbi Közép-Ázsiába nyúlik vissza. Bízvást állíthatjuk tehát, hogy a honfoglalás utáni évszázadok sztyepei íjász hagyományaiba tekinthetünk be általa. S bár mint minden más, az íj használata is változott a századok során, aligha találunk ennél részletesebb, s a honfoglalás korához ennél közelebbi forráscsoportot.

A muszlim Közel-Keleten a hadművészet mesterről tanítványra öröklődött, időnként azonban akadt valaki, aki hosszabb-rövidebb traktátusokban összefoglalta az ismereteket. Ilyen kivételes időszak volt a mameluk Egyiptom második korszaka (Burdzsi dinasztia, 1382–1517). A hadművészet minőségi romlásának, s néhány lelkes szultán jobbitó szándékának eredményeképpen egy-egy mester papírra vetette tapasztalatait a lóápolásról, a formagyakorlatokról, az íjászatról vagy a kardforgatásról.³

A mamelukok eredendően török, azon belül leginkább kipszak és oguz rabszolgák voltak, akiket az egyiptomi emírek testőrként, majd profi hadseregeként alkalmaztak. A nagyszámú rabszolga-harcos jó ideig nem olvadt be az arabok közé, sőt, helyi török művelődés alakult ki (ezt nevezzük mameluk-kipszak irodalomnak).⁴

A mameluk Egyiptom talán legkorábbi és legnevesebb íjász-írója Tajbuga al-Asrafi al-Beklemisi al-Junáni volt. Török volta ellenére arabul írt, valamikor 1386 körül.⁵ Őt

¹ A fohász eredetéről, vitás kérdéseiről: *Halmágyi Miklós*: A magyarok nyilaitól... Egy kósza idézet nyomában. *Aetas*, 22 (2003/3). 142–147. o.

² A kérdés buktatóiról lásd ugyane számban Igaz Levente írását!

³ A mameluk hadművészeti irodalom hátteréről: *David Ayalon*: Notes on the Furūsiyya exercises and games in the Mamluk Sultanate. In: *Uő*: The Mamluk Military Society. London, 1969. no II. (31–62. o.)

⁴ *János Eckman*: The Mamluk-Kipchak Literature. *Central Asiatic Journal*, 8 (1963). 304–319. o.

⁵ A munka angol fordítása: *Latham, J. D.–Paterson, W. F.*: Saracen Archery. London, 1970.

követte a most lefordított munka ismeretlen szerzője, aki egy kipcsak előkelő, Tolu bég számára készített egy összegzést a rendelkezésére álló arab nyelvű művekből 1390 körül *Kitáb fi ilm an-nussáb* ('Az íjászat tudományának könyve') címmel. Ismereteink szerint ez az első török nyelvű hadművészeti munka, választásunk éppen ezért esett rá. Bár angol fordítása hozzáférhető, úgy véljük, hogy az eredeti szöveg átültetése néhány – a közvetítőnyelv használatából fakadó – tévedést, félreértést kiküszöbölhet. A munkának számos – nyelvészek által és nyelvészeti céllal készített – kiadása látott napvilágot.⁶ Jelen fordítás Kurtulus Öztopçu munkáján alapul, melyben a szerző saját átírása, modern török és angol fordítása mellett a kézirat facsimiléjét is közzétette.⁷

A munka, mint arra az előszóban maga a szerző is utal, nem teljesen eredeti, korábbi alkotások kivonatolásából és összedolgozásából jött létre. Egyik fő forrása a szerző kortársának, a feljebb már említett Tajbugának a munkája volt. Az íjászat – és más egyéb harci technikák – leírásának a módja azonban már jóval korábban kialakult. Meglehetősen hasonló stílusban írt például Mardí bin Ali bin Mardí al-Tarszúsi jó kétszáz évvel korábban Kis-Ázsiában (1174).⁸ S nem csak az igen részletes leírás módja és szerkezete hasonló, de többnyire az idézett tekintélyes íjászmesterek is azonosak. Azaz sem Tajbuga, sem a *Kitáb fi ilm al-nussáb* szerzője nem az egyiptomi mameluk íjászok tapasztalatait foglalta írásba elsősorban, hanem egy jóval korábbi hagyományt vittek tovább.

Bár az említett íjásziskolák alapítóinak, Abú Hásim al-Bávardínak, Táhir al-Balhínak és Iszhák al-Raffának az életéről közvetlen forrásaink nincsenek, de a tanítványi láncokból néhány következtetést levonhatunk. Al-Bávardínak például a jeles horaszáni íjász, Muhammed b. Íszá al-Szamarkandi volt a legjelesebb tanítványa, aki viszont egy másik nevezetes mestert és elméletírót, Abdurrahmán at-Tabarít tanított a mesterségre. Ő azután tanításaikról, módszereikről egy jelentősebb elméleti munkát hagyott hátra, mely úgy tűnik a mameluk szerzők fő forrásául is szolgált.⁹ Mivel al-Tarszúsi is forgatta Tabarí munkáját, a nagy mesterek akár több generációval korábban is élhettek nála.

Ismeretlen szerzőnk megemlíti Behrám Gúrt, a hírneves – és legendás – perzsa uralkodót is, mint a fenti mesterek tanítványát és egy íjásziskola alapítóját. Bár az állítás rendkívül érdekesítő, e formájában aligha állja meg a helyét. Behrám Gúr ugyanis 421–438 között uralkodott a szászánida Iránban, jóval Mohamed próféta születése előtt, következésképp aligha lehettek muszlim mesterei. Az arabok pedig ekkoriban még nem érték el Közép-Ázsiát. Behrám személye tehát nem alkalmas a fenti íjászmesterek korának datálására, de mindenképpen ráirányítja a figyelmet a perzsa előzményekre.¹⁰ Feltűnő, hogy több szászánida uralkodóról is elneveztek lövésmódokat: például Ardasírról vagy Sápúrról. Az iráni ezüsttálak lovas vadászjelenetein az uralkodók valóban merevszarvú sztyepei népek íjakkal tűnnek elénk, és nem lenne meglepő, ha kiderülne: nem a sztyepei népek ötlete volt az íjászmesterség fogásainak papírra vetése. Elképzelhető te-

⁶ Pl. Zajaczkowski, A.: Mamelucko-turecka wersja arabskiego traktatu a lucznictwie z XIV w. *Rocznik Orientalistyczny*, 20 (1956). 139–261. o.

⁷ A 14th-Century Archery Treatise en Mamluk-Kipchak. *Kitáb fi 'ilm an-nuṣṣ'āb*. Memlük Kıpçakçısıyla 14. yy.'da Yazılmış Bir Okçuluk Kitabı. Ed. Kurtulus Öztopçu. İstanbul, 2002.

⁸ Antoine Boudot-Lamotte: Contribution a l'étude de l'acherie musulmane principalement d'après le manuscrit d'Oxford Bodléienne Huntington no264. Damas, 1968.

⁹ Abdurrahmán at-Tabarí: al-Vadih. İstanbul, Süleymaniyye Kütüphanesi; Nurnosmaniye 4098.

¹⁰ Behrám Gúrnak mégis lehetett szerepe az íjászatban, erre utal a történetíró Tabarí és Maszúdí is.

hát, hogy az itt leírt hagyomány sokkal nagyobb múltra tekint vissza, mint amennyire pillanatnyilag gondolunk.

Annyi azonban mindenképpen bizonyos, hogy mind a Tarszúszí, mind a mameluk szerzők által említett mesterek és iskolák Közép-Ázsiához, nevezetesen Horaszánhoz kötődnek: a melléknevekként szerepeltetett város- és tájegységnevek – Balh, Bávárd (Ábivard), Tabaresztán, Szamarkand, Herát – ebbe az irányba mutatnak. Több mester neve mellett megjelenik az *itárek* népnév, amely a törököket rejti. Tarszúszí többször hivatkozik a karluk, a horaszáni és a mervi íjászok tapasztalataira. Mindez azt sugallja, hogy a korszak egyik íjászcentruma a törökök lakta Horaszán (Transzoxánia) volt, s az íjászati munkák valójában az itt felhalmozott tudást örökítették tovább. (Az eltérések vizsgálata viszont érdekes tanulságokra világíthat majd rá.)

Az íjászat tudományának könyve elődeinek szerkezetét követi. Először kötelező jelleggel az íj mitológiáját, teremtését, első használóit mutatja be, felsorolja Mohamed próféta íjászzal kapcsolatos kijelentéseit, majd megemlíti az íjászat mesterségének első, iskolateremtő személyiségeit. Ezután kezdődik a gyakorlati rész: az íjászat alapjainak a bemutatása. Az ismeretlen szerző hat elemet tekint alapvetőnek: az íj fogását, a nyíl idegre helyezését, az ideg fogását, az íj megfeszítését, a célzást és az oldást. Ezeket – illetve a nagy mesterek erről alkotott véleményét – részletesen kifejti, majd a különféle íjászpózkodra tér rá. A munka az emberi test mozgásával, helyes tartásával folytatódik, illetve a lehetséges hibákra, s azok orvoslására hívja fel a figyelmet. A könyv a korabeli és a korábbi íjak méretének ismertetésével zárul. A szerző – Tajbugától eltérően – nem tárgyalja a lovasíjászat kérdéseit, hanem kizárólag a gyalogos lövésmódokkal foglalkozik. Nem ír az íjászat stratégiai felhasználásáról sem, csak a helyes mozdulatsor ismertetésére, tanítására törekszik.

A szerző célja egy jól és könnyen használható mű megírása volt. Ez minden bizonynyal sikerült is neki. Csak remélni tudjuk, hogy a mai magyar olvasók is haszonnal forgatják majd e rendkívül részletes, sok apró fogásra kiterjedő munkát.

Az irgalmas és könyörületes Isten nevében!

Számos dicséret és köszönet az egyetlen és létező Istennek, aki a világokat a semmiből megteremtette. „Aki íróttal tanított, megtanította az embert arra, amit nem tudott.”¹¹ Különbő tudományokat és készségeket tanított. Az ember fiát minden más teremtménynél értékesebbé és nagyobb tiszteletre méltóvá tette. A magasságos Isten így mondja: „Megbecsültük hajdan Ádám fiait.”¹² Áldás és ima szálljon őnagyságára, a Prófétára, társaira – Abubekírrre, Omárra, Oszmánra, Alíra – és barátaira. Allah legyen mindegyikükkel elégedett.

E könyv megírásának a következő az oka: Mahdúm Tolu bég al-malíki az-záhíri engem gyenge és szerencsétlen szolgát maga elé hívatott, elém rakott jó néhány arab nyelven írott íjászati munkát, és azt parancsolta: „Ezekből a könyvekből és más művekből egy török nyelvű, íjászzal foglalkozó könyvet írj!” Parancsa előtt meghajtottam fejemet, kérését teljesítettem, és írtam egy rövid könyvet az íjászzatról. „Egyszerű legyen az olvasó számára! Könnyű legyen a könyv használata!” – gondoltam magamban, ezért csak a hasznos ismereteket vettem át, a részleteket elhagytam. E könyvnek az „Összefoglalás” (*Hulásza*) címet adtam, s a magasságos Istentől segítséget kértem. Mert a magasságos Allah az, aki mindenkinek segít. Én is benne bízom: „Ő képes a vágyakat beteljesíteni”.

Tudd meg, hogy a magasságos Isten a harc céljából a lőnevelést és az íjászatot vallási kötelességgé tette. A magasságos Isten szavai ezek: „És készítetek föl ellenük ami [fegyveres] erőt és csatamént csak tudtok.”¹³ A nagyságos Próféta – béke vele! – az erő értelmét megmagyarázta, s háromszor is azt mondta: „Az erő célja az íjászat”. A nagyságos Próféta – béke vele! – maga is lőtt íjjal, lovagolt, kardot kötött, lándzsát forgatott. Abubekír őnagysága így mesélte: „Egyszer a Próféta – béke vele! – harc idején így fohászzkodott: »Gábiel – béke vele! – derekára arab íjat kötve eljött a badri csatába!«¹⁴ Ali őnagysága – Allah legyen vele elégedett! – egy nap szintén arab íjjal a derekán lépett a Próféta elé. Amikor a Próféta – béke vele! – Ali őnagyságát meglátta, így szólt: »Gábiel – béke vele! – a badri csatában ugyanígy jött hozzám.«”

A Próféta – béke vele! – így beszélt: „Aki a magasságos Isten útján nyilat lő, akár célba talál, akár nem, akkora jótettet hajt végre, mintha Iszmáil próféta fiai [azaz az arabok] közül egy szolgát szabadon engedne.” „Az íjnal előbbre való fegyvert még senki nem használt.” „Aki megtanult íjjal lőni, de később felhagyott vele, lázadó.” „Egy nyíl révén három ember jut a mennybe: aki a nyilat készítette, aki kilötte, s aki az íjász kezébe [vissza]adta.” „Lőjete nyilat és üljete lóra, de a nyíllövés előbbre való a lovaglásnál.” „A nyíllövés, a lőnevelés és az embernek a feleségével való játék nem tiltott dolog. Ezeken kívül minden játék hiábavaló.” Egyik nap a Próféta egy íjászcsoporthoz ment el, akik így veszekedtek és esküdöztek: „Istenemre, eltaláltad!” „Istenemre, nem találtad el!” A Próféta – béke vele! – így szólt hozzájuk: „Eskütekből kifolyólag nem száll rátok bűn. Lőjete ki nyilatokat!” És a Próféta – béke vele! – azt is mondta: „Tanuljátok meg a nyíllövést! Mert két cél között a mennyei kertre hasonló kert található.”

A Próféta – béke vele! – ezt is mondta: „Arra, aki a céltáblák között jár, minden lépéséért egy-egy áldás¹⁵ száll.” Hanbaloglu Ahmed¹⁶ pedig azt mondja: „A harc forgatagában többet ér a lándzsa használata, mint a soron kívüli ima.”¹⁷ A nyíllövés pedig sokkal nagyobb kárt tesz az ellenségben, mintha lándzsával támadnának rá.”

¹¹ Korán 96:4–5.

¹² Korán 17:70.

¹³ Korán 8:60.

¹⁴ Mohamed első jelentős győzelme a mekkaiak fölött 624. március 15-én.

¹⁵ Eredetileg szeváb: jó tett, amely az utolsó ítéletkor az illető javára számolódik el.

¹⁶ Ahmad bin Hanbal (780–855) muszlim teológus, a hanbalita jogi iskola megalapítója.

¹⁷ Náfíle namaz: a muszlimok számára a napi öt ima kötelező. Azonban ezeken kívül is végezhető ima, ezeket hívják náfílenek. Az utolsó ítéletkor jelentős súllyal esik a latba.

A Próféta – béke vele! – ezt is mondta: „Ha valaki megtanul egy tudományt, mely a muszlimok számára hasznos, de azután a tanultakat mások elől titkolja, s a muszlim testvéreknek nem tanítja meg, annak a szájába a magasságos Isten az utolós ítélet napján tüzes zablát tesz.” „Aki megtanul nyilat löni, de azután felhagy vele, nem közülünk való.” A Próféta társai közül Habíboglu Szahl kiváló íjász volt. Később azonban a nyíllövessel felhagyott, s a vallásgyakorlatnak szentelte magát. Egyik nap a Próféta – béke vele! – Szahlot nem látván megkérdezte: „Szahl hol van? Ne látom.” „Ó, Allah követe – felelték neki – az íjászzal felhagyott, Allah útján a vallásgyakorlatnak szentelte magát.” „Lelkem urának, Istennek a szerelmére mondom – szólt a Próféta –, hogy a vallásgyakorlat, meg a soron kívüli imák nem jobbak az íjászatnál. Épp ellenkezőleg, az íjászat jobb, mint a soron kívüli ima.”

A Próféta – béke vele! – ezt is mondta: „Céltáblára löni ugyanolyan, mint az Allah útján végzett harcban nyilat löni. Aki az íjász kilőtt nyilat visszaviszi, akkora jótéteményt hajt végre, mintha a lövés hosszának minden lépéséért egy-egy szolgát szabadon engedne.” Allah mindent tud.

Ez a fejezet azt mondja el, hogy ki lőtt először íjjal

Abdurrahmán Tabarí¹⁸ így beszél: „Íjjal először Ádám próféta – béke vele! – lőtt, s az első íj az arab íj. Amikor Ádám próféta kijött a Paradicsomból, s a földre érkezett, a magasságos Isten azt parancsolta neki, hogy vessen. Ádám próféta – béke vele! – vetni kezdett, de jöttek a varjak, s a magokat megették. Ádám – béke vele! – felpanaszolta ezt a magasságos Istennek. Gábiel – béke vele! – azonnal leszállt a földre, és hozott egy íjat, egy ideget és két nyilat. »Ó, Gábiel, mik ezek?« – kérdezte Ádám. Gábiel odaadta neki az íjat, az ideget és a nyilat, hogy használja, s azt mondta: »Ezek a mindenható Isten erejéből vannak«. Azután megtanította Ádámot nyilazni, s a nyilat *nus ábnak* nevezte. Egy másik történet szerint a nyilat *nussá ábnak* nevezte. Az *áb* szíriul varjat, az *abba* pedig nyilat jelent. Ennek pedig az az értelme: E nyíllal üzd el a varjat! Ezért azután arabul a nyilat *nussábnak* mondják.”

Ádám – béke vele! – miután megtanulta a nyíllövést, nagyon megszerette, s fegyverévé tette. Ábrahám – béke vele! – íjával kapcsolatban véleménykülönbségek alakultak ki: ez az Ádámhoz leküldött íj vagy egy másik? Egyesek azt mondják: „Ábrahám íja az Ádámhoz alászállt íj, ahogy a magasságos Isten Ádám botját megőrizte Mózesnek, úgy íját megőrizte Ábrahámnak.” Mások azt mondják: „Ábrahám íja nem az az íj. A magasságos Isten Ábrahámnak egy másik íjat küldött a mennyországból, és Ibrahim fia, Iszmail azzal az íjjal lőtt. Minden mekkai Iszmáitól tanult meg nyilazni.” Egy másik történet szerint: „Ábrahám – béke vele! – nyilazás végett az íj-fából két íjat készített, az egyiket Iszmáilnak, a másikat Iszháknak – Isten áldása legyen rajtuk. Az íjászat az ő örökségük.” Mondják, hogy perzsa íjat először Nemrut [Nimród] készített. A horaszániak azt mondják, hogy az íjászatot legelőször Behrám Gúr¹⁹ fedezte fel, de ez nem igaz.

Egy másik történet szerint: Amikor Ádám próféta a Paradicsomból alászállt, a mindenható Isten küldött neki egy vasat. Ő egy pénzérmét és egy kést készített belőle. A kés megtetszett neki, azzal harcolt. „Bár volna hosszabb” – gondolta, és kardot készített. Látva a kardot, nagyon tetszett neki, megkedvelte, de azt gondolta: „Bár még ennél is hosszabb lenne!” Azzal lándzsát készített, és azzal távolról harcolt. Azután azt mondta Ádám: „Azt szeretném, ha még hosszabb lenne!” És egy nyilat készített. Ez minden eddigénél hatásosabb volt, s Ádámnak nagyon tetszett. Azután Hábil és Kábil [Ábel és Káin] is lőttek nyíllal. Később Ábrahám is lőtt. Utána Nemrut az égre lőtt. Nemrutól fogva Szülejmán [Salamon király] – béke vele! – idejéig mindenki lőtt. Szülejmán is lőtt. Attól kezdve pedig máig lönek.

¹⁸ Ismeretlen személy, íjászatról írott traktátusa máig fennmaradt. Mellékneve – Tabarí: Tabaresztánból való – alapján a Kaszpi-tenger déli partvidékéről származhatott.

¹⁹ Behrám Gúr perzsa uralkodó a Szászánida-házból (Kr. u. 421–438.).

Ez a fejezet a korábbi mesterek nevét mondja el

Azt mondják: „az íjászatban három élenjáró mester volt, a teremtmények őket követték minden világtájon: Abú Hásim-i Bávardí, Táhir-i Balhí és Iszhák ar-Raffá.”²⁰ Hozzájuk fogható mesteri íjász abban az időben nem volt. Híressé váltak ők e művészetben, szintjükre senki nem jutott el. Az íjászatban mindhármójuk külön iskolát alapított. Ezek az iskolák különböznek és távol vannak egymástól, de néhány tekintetben megegyeznek egymással. Ha Isten is megsegít, a maguk helyén megemlékezünk róluk. Behrám Gúr és Abdurrahmán Tabarí is őket követik, nekik is jó iskolájuk van, a megfelelő helyen róluk is megemlékezünk.

[Az íjászat alapjai]²¹

Az íjászatnak öt alapeleme van: az íj, az ideg, a nyíl, az íjászgyűrű és az íjász. Ha az íjász kilővén a nyilat a célpontot eltalálja, de a nyíl nem hatol át azon, akkor semmi haszna nincs. Annak sincs haszna, ha a lövés áthatol és a célt is eltalálja, de az íjász önmagát nem tudja megóvni az ellenségtől: hiszen az ellenség azon nyomban lelövi és megöli, s így a nyíllövésnek nem marad meg a haszna. Ha a nyíl a célt eltalálja, áthatol rajta és az íjász is megóvja magát az ellenségtől, de nem tudja a nyilat gyorsan kilőni, akkor annak sincs haszna: hiszen az ellenség elszalad, s a késedelmes nyíllövés miatt az íjász célját nem éri el. Ha a nyíl a célt eltalálja és áthatol rajta, az íjász pedig megóvja magát az ellenségtől, és a nyilakat is gyorsan lövi ki, de az ellenségtől nincs elég messze, mindez mit sem ér: az ellenségre közeletről nem lőhet nyilat, mert az ráveti magát és megöli őt. Így aztán hiába jó íjász, képességeinek nem látja semmi hasznát.

[Íjak]

A legjobb íj négy dologból áll: fából, szaruból, enyvből és ínből. Bölcs tanítás rejlik ebben. Ez pedig a következő. Az ember négy dologból áll: csontból, ínből, vérből és húsból. Ehhez hasonlóan az íj is négy dologból van. Az íj fája olyan, mint az ember csontja. A szaru olyan, mint az ember húsa. Az íj ina olyan, mint az ember ina. Az enyv olyan, mint az ember vére. Az íj feje [azaz szarva] olyan, mint az ember gerince: épp úgy, ahogy az ember meghal, ha a gerince hátrahajlik, az íj is összetörik, ha a szarva felé hajlítják. Allah mindent tud.

Ez a fejezet az íjászat alapjait mondja el

Tudd és értsd meg, az íjászatnak hat alapja van: az íj fogása, a nyíl felillesztése az idegre, az ideg fogása, az íj megfeszítése, az oldás és a célzás. [A nagy mesterek] véleménye különbözik ezen alapok tekintetében. Abú Hásim-i Bavardí szerint az íjászatnak négy alapja van: az íj fogása, az ideg fogása, az íj megfeszítése és az oldás. Táhir-i Balhí szerint az íjászatnak öt alapja van: az íj fogása, az ideg fogása, az íj megfeszítése, az oldás és a célzás. Az íjások többsége ezen alapokat fogadja el, de hozzáteszik még a nyíl felhelyezését az idegre. Mi is így látjuk, mert a nyíl idegre helyezése természetesen szükséges.

Abú Dzsafer Haszanoglu Muhammad al-Haraví így beszél: „Az íjászatnak hét alapja van: az íj felajzása, a nyíl idegre helyezése, az ideg fogása, az íj fogása, az íj megfeszítése, a célzás és az oldás.”

Abú Múszá Harráz pedig így szól: „A nyíllövésnek négy alapja és hat ága van, ezekhez járul még két tulajdonság. Ez így összesen tizenkettő. [Az alapok:] az ideg fogása, az íj fogása, a célzás

²⁰ Közelebről nem ismert személyek. Az első kettő mellékneve alapján (Balhí: Balh [ma: Balkh Afganisztánban] városából való, Bávardí: Abivard [ma Iránban] városából való) Közép-Ázsiából származott.

²¹ A szögletes zárójelben lévő címek az eredeti szövegben nem szerepelnek – a könnyebb átláthatóság kedvéért vettük át őket Öztopçu kiadásából.

és az oldás. Az ágak: az íj felajzása, a nyíl felhelyezése az idegre, a pajzs alóli lövés, lövés páncélingben, annak a tudása, hogy a lövéskor használt íjnak megfelelően hogyan kell felfegyverkezni, és a különböző fegyverekkel való felszerelkezéskor hogyan kell löni. [A két tulajdonság pedig:] Körültekintés és türelem.

Iszhák ar-Raffá azt mondja: „Az íjászatnak tíz alapja és még egy ága van: *intiszáb*, azaz a céllal szemben állás oly módon, hogy a célt a bal szemmel kell egy vonalba hozni, az íj felajzása, a nyíl felhelyezése az idegre, az ideg fogása, az íj fogása, a célzás, az ideg kihúzása a szájig, a nyílhegy kihúzása a bal kéz hüvelykujjának két bütyke közé, a lövés és a bal kézzel a *fatha* elvégzése. Az ág pedig a pajzs alóli és a páncélingben való lövés.” Mi magunk korábban azt állítottuk, hogy a nyíl-lövésnek hat alapja van. Ez elegendő. Ha ezeket jól ismeri valaki, akkor a többire már nincsen szükség, ezekben ugyanis minden benne foglaltatik.

Kabzának [az íj megfogásának] pedig ezt nevezzük: amikor az íjász bal kezébe veszi az íjat, az íj markolatát a bal kéz ujjai és a tenyér közötti izre kell helyeznie, a markolat belső oldalát pedig a hüvelykujj alsó ízével egy vonalba kell hozni. Ha az íjász tenyere nagy és az ujjai hosszúak, akkor a markolat külső oldalát az ujjak alsó izére kell tenni. Akinek az ujjai közepesen hosszúak, a markolat külsejét az ujjai középső izére helyezze. Mi azt mondjuk, hogy ha az íjász ujjai hosszúak, akkor a markolatra – a kezének megfelelő nagyságú – bőrt kell ragasztani. A markolatot a kis-, a gyűrűs- és a középső ujjal kell erőteljesen megfogni. Az íj fogásában ez a három ujj az alapvető. Ezeket arabul *hinszirmek*, *binszirmek* és *vuszjának* nevezik. Először a kisujjal, azután a gyűrűsujjal, végül a középső ujjal kell megfogni. Az íj nem mozdulhat el a bal kézben lévő helyéről, s a lövés során nagyon erősen kell tartani. A mutatóujjat és a hüvelykujjat lazán kell tartani, nem szabad megszorítani. Ha a mutatóujj és a hüvelykujj megfeszül, akkor a másik három ujj kilazul, és a fogás helytelen lesz. A mutatóujjnak nem szabad körbefognia a markolatot, vagyis a markolat háta mögé nem hajolhat, odáig nem nyúlhat el. Miután a mutatóujjat a markolatra helyeztük, a hüvelykujjat lazán rá kell helyezni, mintha egy mozdulatlan, halott ujj volna. Mert ha a hüvelykujjat megfeszítjük, akkor a nyíl súrlódása miatt kisebesedik, s emiatt az íj fogása helytelen lesz. Ez Táhir-i Balhí módszere.

Távlövéskor mutatóujjadat a markolat hátsó felére kell hajlítanod, a hüvelykujjadat pedig helyezd a középső ujjadra. Távlövéshez ennél jobb fogási mód nincs. Mert amikor a nyíl teljesen ki van húzva, a hegye nem ér hozzá. Ennek a markolatfogásnak számos előnye van és a nyíl sebességét is növeli. Ezt a fogásmódot törökül *csang-i bázínak* [súlyomkaromnak] nevezik. A távlövő íjászoknak a többenél két ujjnyival hosszabb nyílvesszőt kell használniuk. Mert amikor a nyílat a hüvelykujj alsó ízéig húzzák, akkor a nyílhegy a markolattól elválik. Ezért ehhez az íjlesztési módhoz ezen a markolatfogáson kívül más fogás nem lehetséges. És ennél jobban az íjat sem lehet megfeszíteni.

Tavfíknak a nyíl idegre helyezését nevezik. Ha valaki löni akar, a nyílajkat három ujjal kell megfognia. Ezek a jobb kéz hüvelyk-, mutató- és középső ujjja. A tavfik a nyílajak elhelyezése az idegen. Ezt [a nyílajkat] *fíknak* vagy *keznek* is mondják, a *kez* törökül van.

Az *akdot* [az ideg fogását] így végzik: az íjász jobb kezének kis-, [gyűrűs-] és középső ujját annyira behajlítja, hogy a köröm ne látszódjon. Azután a hüvelykujjat a középső ujj középső izére helyezi, a mutatóujjat pedig a hüvelykujj körmére kell hajlítani. Az ideget a hüvelykujj felső izére kell helyezni. Ezután kell megfeszíteni az íjat. E közben a kis-, a gyűrűs- és a középső ujjat nagyon szorosan kell tartani, ahogy szükséges is, mert az ideg fogása csak e szorítástól nyer erőt. Ennek az idegfogásnak a neve *akd-i szahih* [tökéletes fogás]. Azután az íjat egy ideig, majdnem az nyíl teljes hosszáig kell kihúzni, majd pedig végéig húzva kell löni. Az ideg ütését elkerülendő a hüvelyk- és a mutatóujjat ugyanabban a pillanatban kell kinyitni. Ha az íjász hüvelyk- és a mutatóujját nem nyitja ki elég gyorsan, akkor az ideg megcsapja őket. Ez nagy szégyen, óvakodni kell tőle. Az ideg fogását *kaflának* is nevezik.

Az íj megfeszítését *maddu 'l-kavsznak* nevezik. A jobb kéz három ujját és a bal kéz három ujját szorosan be kell hajlítani, azaz lövéskor a két kéz kis-, gyűrűs- és középső ujját szorosan be kell zárni. A könyököt stabilan kell tartani. A kezeket és a könyököket addig kell emelni, amíg a vállakkal egy vonalba nem kerülnek, mintha egy mérleg karjai volnának. A két könyök, az íj markolata és a két váll egyenes vonalban van, egymástól nem térhetnek el az íj felemelése és leengedése közben. A régi íjászmesterek így tanították növendékeiknek. Azután a nyílat ki kell húzni, addig, amíg a jobb karral egy vonalba nem kerül. Az íj feszítésének határa a fülcimpa. Ennél kevésbé kihúzni szégyen.

A céltáblára²² való célzást *nazarnak* vagy *ajánnak* nevezzük. Úgy kell célozni, mintha a két szem egy volna. Úgy kell nézni, ahogy egy félszemű néz. Azután tudd meg, a célzás háromféle módon történhet. Az egyiket *ahvalnak* [ˈkancsalˈ] nevezik az íjászatban. Ez a célzás nagyon jó, de nagyon nehéz. Csak azoknak könnyű, akiknek a magasságos Isten megkönnyíti. Aki nem tud így nézni, annak egyik szemét szándékosan be kell csuknia. Akkor kell behunyni a szemet, amikor az íj teljesen ki van húzva: az egyik szemet be kell hunyni, s a másikkal célozva kell a nyilat kilőni. Erre a lövés módra edzeni kell, edzés nélkül nem lehet [hasznát venni]. A célra az íjon kívülről kell nézni.²³ Ha valaki megfeszíti az íjat, a nyílból még maradjon egy *tutamnyi*²⁴ hossz, azután célozson, majd lőjön. Ezt a módszert *harbínak* [harci lövés] nevezik. Ez a többi módszernél hatásosabb.

Ha az ellenfél messze van, akkor a fejére célozva kell kilőni a nyilat. Ha viszont az ellenség közel van, akkor a lábára kell célozni, mert a nyíl, miután elhagyja az íjat, felfelé emelkedik. Van, aki azt mondja: „Nem hiba, ha az íj markolatát az ellenfél felé tartva lövik ki a nyilat.” Ám azt is mondják: „ez igaz, ha az ellenfél messze van, ám ha az ellenség közel van, akkor nem igaz”.

A célzás (*itimád*) a következő: a markolatot erősen tartó bal kéz legyen szilárd, az ideget helyesen kell tartani, a két kéz legyen összhangban egymással, az íjász elméje legyen felkészült, helyesen kell feszíteni, a könyököket [helyesen] kell tartani, a nyílvevesszőt helyesen kell oldani, a könyökök stabil tartása mellett hidegvérrel, egyenesen állva kell löni. Ezt hívják *itimádnak*.

Az oldásnak (*itlák*) két módja van. Az egyiket *itlák-i szákinnak* [mozdulatlan oldás], a másikat *itlák-i muhtalishnak* [cseles oldás] nevezik. A mozdulatlan oldás során az íjat teljesen megfeszítik, egy ideig várnak, azután kilövik a nyilat. A cseles oldás során az íjat [majdnem] teljesen megfeszítik, s miután annyit vártak, amennyi idő alatt egy szót ki lehet mondani, a fennmaradó részt gyorsan hátrahúzzák, s a nyilat kilövik. Akik látják ezt, az előző oldásmódra gondolva úgy vélik, hogy az íjász nem feszítette meg teljesen az íját. Ő azonban az íjat gyorsan a végpontig húzva lő. Mások ezt nem értik. Ez egy nagyon jó oldási mód, s nagyon hasznos a harcban, és akkor, amikor a távol lévő ellenségre fűtyülő nyilakat lönek. Azért nevezik ezt cseles oldásnak, mert olyan ez, mint a lopás. A tolvaj megközelíti a szövetet, majd körülnéz, hogy van-e ott más is. Ha nincs ott senki, vagy az ott lévők nem figyelnek, a tolvaj hirtelen felkapja a szövetet és elszalad. A cseles oldást ugyanilyen módon kell véghez vinni.

Mozdulatlan oldáskor az íjat a nyíl hegyéig kell feszíteni, úgy, hogy a nyílból semmi ne maradjon ki. Az íjász ebben a helyzetben egy kicsit megáll, mozdulatlanná válik, egyáltalán nem mozdul, azután lő. Ezt hívják mozdulatlan oldásnak. Szilárd oldásnak (*itlák-i szábit*) is mondják. A mozdulatlan oldás nagyon jó, ha céltáblára lönek.

Miután az íjász oldott és kilőtte a nyilat, [jobb keze] hüvelyk- és mutatóujját a jobb füle felé húzza, félhold alakban. Miután a nyilat a végéig kihúzta és kilőtte, jobb csuklóját felrántja. Két ujját gyorsan szétnyitja, s jobb vállához közelíti félhold formában. Am jobb vállán nem szabad túlrendítenie. Ha így cselekszik, akkor az ideg nem üti meg hüvelyk- és mutatóujját, s a körme sem törik le.

Amikor jobb kezét kinyitja, úgy kell tennie, mintha a mögötte álló embert meg akarná ütni a könyökével, olyan keményen nyissa ki. Ezt a mozdulatot *farkának* [„hátracsapás”] nevezik. Bizonyos íjászok a *farka* során jobb karjukat hátrafelé kinyújtják, s a jobb vállnál nem állnak meg. Ez nem jó módszer, a korábban elmondott jobb, mert az harcban és szűk helyen is megbízhatóbb. Továbbá jobb és hasznosabb az oldás után a három ujjat szorosan összezárva tartani, mint kinyitni őket. Azaz a jobb kéz kis-, gyűrűs- és középső ujját az oldás után erősen összeszorítva kell tartani. E három ujjat arabul *hinszirnek*, *binszirnek* és *vusztának* mondják.

A *hatra* [„buktatás”] során a nyíl kilövése után a markolatot fogó bal kézfejet az íjjal együtt lefelé toljuk. Ez manapság az íjászok között elfogadott, alapvető dolog. Mert ők megvizsgálták és kipróbálták ennek a hasznát, és úgy találták, hogy „minden értelmes ember tanúsítja, hogy helyes a jobb kézzel *farkát*, a ballal pedig *hatrát* végezni. Hiszen a bal kézzel végzett bukztatás eredménye-

²² A szerző két szót használ a céltáblára, és ezeket következetesen párosan használja. Az egyik a perzsa *nisán*, a másik a török *ülgü*, a kettő közötti különbséget nem sikerült megállapítanom. Elképzelhető, hogy a kettősség oka csupán a nyelvhasználat eltérése.

²³ Az íj belső oldalának az számát, ahol a vessző van, jobbkezes embernél ez a jobb oldal.

²⁴ Tutam: török hossz mérték, kb. 8,3 cm.

képpen a nyíl gyorsabban repül, és az íj is jobban feszíthető. Arra hasonlít ez, mikor a ló gyorsabban vágtat, ha lovasa ostort használ.²⁵

Az íj buktatását pontosan abban a pillanatban kell végrehajtani, amikor az ideg elválik az ujjaktól, sem előbb, sem később. A *hatra* a bal kézfej lefelé mozdítása az íjjal együtt a nyílnak az íjból való kilövése pillanatában, amikor az ideg megüti a vesszőt. Az íj alsó szarvával könnyedén a bal hónaljra kell érinteni, s az íjnak a lövés után a hónalj alatt kell maradnia. Az a legjobb, ha az ideg semmihez sem ér hozzá, mert így szép hangot ad. Ez a módszer nem a régi mesterektől maradt, hanem későbbi íjászok kísérletezték ki. Az íjászok többsége helyes módszernek tartja.

Ez a fejezet azt mondja el, hogy hogyan kell löni egyenesen állva és ülve

Tudd és értsd meg, hogy ha az íjász egyenesen állva lő, az az ő stabilitását eredményezi, s a lövés könnyű lesz. Ez különösen a kezdők számára nagyon jó.

Egyenesen állva négyféle módon lehet löni: egyszer a célra egyenesen állva, egyszer a célra ferdén²⁵ állva, egyszer sem túlságosan szemben, sem túlságosan ferdén állva és egyszer a harcban vagy távlövésakor felvett állás [szerint].

A kezdőknek a céllal szemben kissé ferdén kell állniuk, a cél bal szemükkel kerül egy vonalba. A bal térd a cél felé fordul, a bal láb ujjai egyenesen a cél felé néznek. A jobb láb ujjai oldalra néznek, s a két láb között egy *arsin*²⁶ távolságot kell hagyni. A bal láb sarka a jobb talppal²⁷ – melyet [arabul] *ahmasz*nak mondanak – kerül egy vonalba. Az íjász testsúlyát a jobb lábra helyezi, bal lábát lazán tartja, nem támaszkodik rá.

Van egy másik állás is, melynek ez a formája: a bal láb a célnak oldalt fordul, a kisujj néz a cél felé. A jobb láb a cél felé fordul, s a hüvelykujj néz a cél felé.

Egy másik állás: az íjász bal válla egy vonalba kerül a céllal, két lábát párhuzamosan tartja, mint az ima során, a célra ferdén. A két láb között a távolság egy *arasz*²⁸ vagy annál valamivel kevesebb. Ez Táhir-i Balhí módszere.

Van még egy állás, amit harc közben használnak. Az íjász két sarkát összezárja, de a lábfejek elejét széttárja. Ezt akkor használják, ha páncélinget (*kejmek*) öltenek. Nagyon nehéz állás.

Van még egy másik állás is: az íjász íját kezébe veszi, szorosan bal karjához szorítja, és [társai] mellett az ellenség felé közelít. Amikor olyan helyre érnek, ahonnan az ellenséget már elérí a nyíl, két térdére ereszkedik, fejét lehajtja, két kezét kinyújtja és az íjat a feje fölé emeli. Ha az ellenség rálőne, akkor az íjász pajzsával védekezik. Amikor leült, s az ellenségre nyilat kíván löni, akkor a nyilat az idegre helyezi és az íjat megfeszíti. A nyíl idegre helyezése előtt nem szabad az ellenséget célba venni. Amikor az íjat teljesen megfeszítette, fejét felemeli, az ellenségre néz és azt célba veszi, majd lő. A most ismertetett lövésmód várak és városok ostrománál is hasznos.

Az ülő²⁹ lövésnek öt módja van. Az elsőben a két lábad kiegyenesíted és [azután] rájuk ülsz. A lábszárak függőlegesek. A két térd nem ér össze, azokra támaszkodva kell lőnod.

A második mód szerint a jobb térdedet a földre ereszted, a bal lábszárad függőlegesen tartod és arra stabilan ráülsz. Azután kell lőnod. A perzsák többsége így lő. A régi íjászok közül sokan így lőttek. Ez a lövésmód futás [menekülés] közben jó.

A harmadik módszer szerint a jobb lábszáradat függőlegesen tartva a bal térdedet a földre hajlítod, s miután arra stabilan ráültél, lösz. Ez azoknak jó, akiknek kemény az íja, és akik kezdők.

A negyedik mód az egyenesen ülésben való lövésre hasonlít. A bal lábszáradat és a bal térdet a földre kell helyezni, a jobb lábszáradat függőlegesen kell tartanod. A kettő között egy lábszárnyi vagy valamivel kisebb távolságnak kell lennie. Ebben a helyzetben lösz. Ezt az ülést *maszákif*nek [vívó-póz] nevezik. Az andalúziai íjászok többsége így lő.

²⁵ A pozíciót jelölő kifejezés – *kijik* – nem teljesen egyértelmű. Jelent ferdeséget, háromszöget és derékszöveget is.

²⁶ *Arsin*: török hossz mérték, kb. 58 cm.

²⁷ A talp homorulata értendő.

²⁸ *Karis* (arasz): török hossz mérték, kb. 20 cm.

²⁹ Az ülés a mi fogalmaink szerint a térdelést is jelenti.

Az ötödik a *murabba* [négyzet], vagyis a törökülés. Ezt a királyok ülésének (*melikler oturusi*) mondják. Ekkor az íjász szemben ül a céllal, mellkasát a cél felé fordítva lő.

[Távlövés]

A távlövő íjások íjának karja az átlagos íjagnál rövidebb, szarva pedig hosszabb. Ha egy ilyen íjat leajzol, akkor gyorsan kör alakot vesz fel. A nyíl súlya pedig hat *agiri*.³⁰ Am az ilyen fajta nyílak könnyen törnek, ezért az íj megfeszítésekor figyelni kell. Ilyen nyilakkal csak íjászmesterek tudnak lőni, más nem, mert a nyilat eltöri. A nádvessző a legjobb.

Lövéskor így kell állni: az íjász az íj megfeszítésekor a jobb lábára nehezedik, bal lábát lazán tartja. Miután az íjat teljesen megfeszítette, a lövéskor a bal lábára támaszkodik. Néhányan kicsit előrelépve, bal lábukat a földre toppantva lőnek. Ez a mesterek számára nagyon jó módszer, aki azonban nem ismeri ezt, hibának és hiányosságnak látja. E lövémód lényege a harmónia. A légzés, az oldás, az íj megfeszítése a nyíl kilövésekor: mindez egy pillanatban [összhangban] történik. Ha bármelyik feltétel hiányzik, a lövés helytelen lesz.

[Az emberi test pontjai]

Az ember testén 32 pont van. Közülük 18-at az íjásznak meg kell feszítenie. A 18-ból hét a jobb karon van: kis-, gyűrűs-, középső és hüvelykujj, könyök, a felkar – melyet arabul *azudnak* mondanak – és a csukló. A 18-ból öt a bal karon van: kis-, gyűrűs- és középső ujj, csukló, könyök. A 18-ból hat a testen van: jobb oldal, jobb váll, a két lapocka, hátgerinc és has.

A 32-ből 11 pontot el kell lazítani. Kettő a jobb karon van: mutatóujj és a kar külső idegei. Három a bal karon van: mutató- és hüvelykujj, valamint a hüvelykujj és a csukló közötti rész. Ezt arabul *kúnak* mondják. A 11 pont közül négy a testen van: bal váll, bal oldal, derék³¹ és nyak. Kettő a fejen van: a két ajak.

A 32 pontból hármat mozdulatlanul, stabilan kell tartani: a szívet és a két szemet.

Jól jegyezd meg, hogyha a megfeszítendő pontok ellazulnak, és az ellazítandó pontok megfeszülnek, abból nagyon sok hiba származik: pl. a tenyér belsejének és az ujjaknak a kisebesedése, a markolatfogás lazasága, az ideg hozzácsapódása a csuklóhoz, a nyíl lassúsága – mindez a fentiekből következik. A hüvelykujj sebesülése és a hüvelyk- és mutatóujj közötti rész behasádása e két ujj megfeszítéséből származik. A hüvelykujj sebesülése azon a részen, ahol a nyíl végigcsúszik, a hüvelykujj alsó izének sebesülése, a tenyérben az íj markolatának elfordulása, a kar görbén tartása és remegése, a nyíl nem teljes kihúzása és az íj megfeszítésére való képtelenség – mind a fentiekből következik.

[Az íjászat nagy mestereinek módszerei]

Abú Hásim-i Bávardí iskolája szerint úgy, állva vagy állva oldalt fordulva lövéskor az íjász a célt egy vonalba hozza a vállával, az íjat a bal kezébe veszi. Az íjat először a kisujjal kell megfogni, azután a gyűrűs ujjat kissé a kisujj fölé kell helyezni, azután pedig a középső ujjat a gyűrűsujj fölé kell helyezni. Végül a mutatóujjat a középsőujj fölé, a hüvelykujjat pedig a mutatóujj fölé kell helyezni. Azaz a középső ujjat a gyűrűsujj, a gyűrűsujjat pedig a kisujj fölé. Az íjat a lehető legerősebben és legstabilabban kell tartani. A kisujjal a markolatot szorosan kell fogni, a gyűrűsujjal kissé lazábban, a középső ujjal a gyűrűsujj fölött még lazábban. A mutatóujjal a középsőujj fölött és a hüvelykujj még lazább. A markolat külső oldalát az ujjak alsó és középső íze közé kell he-

³⁰ *Agiri*: súlymérték: 3,1 gr.

³¹ A szövegben a lapocka szó szerepel, minden bizonnyal tévesen, hiszen az már korábban felsorolásra került. A javítás Tajbuga arab szövege alapján készült.

lyezni. A markolat belső része, melyet *ibrendzsek*nek neveznek, a hüvelykujjal van egyvonalban, és annak ízéhez hozzáér. A markolat alsó részének a csukló alatt kell lennie.

Az íjásznak a célt bal szemével az íjon kívülről, jobb szemével az íjon belülről kell néznie. Két szemét a nyílhegyre szegezi, a nyílhegyet a céllal egy vonalba hozza, fejét pedig egyenesen tartja. Az íj alsó karját egy kissé a bal oldala felé húzza. Az íjat könnyedén feszíti meg, míg a szakállával egy vonalba nem ér. Amikor a nyílhegy a hüvelykujja ízéhez ér, akkor a nyilat kilövi, azaz *iflátot* végez. A nyíl kilövését az íjból *iflát*nak nevezik. Amikor a jobb kéz hüvelyk- és mutatóujja kiold, azt *farkának* nevezik. Lövéskor az íjász bal kézzel az íjat lebuktatja, ezt *hatrának* nevezik. A nyíl kilövésakor a két kéz kinyitását *fathának* mondják.

Abban a pillanatban, amikor az ideg megüti a nyilat, a hüvelyk-, a mutató- és a középső ujjat egyszerre ki kell nyitni, azaz *farkát* kell végezni. Ám a jobb kéz kis és gyűrűsujját nem kell kinyitni, hanem szorosan kell tartani. Abú Hásim azt mondja: „E három ujj kinyitására áldás van, azaz a *farka* során a hüvelyk-, a mutató- és a középsőujj kinyitására nagy áldás és haszon lakozik. Az íjász jobb kezét – a *farkát* elvégezve – a jobb füle mögé lendíti, a bal kézzel *iflátot* végez, s a kettőt egyensúlyba hozva kell lőnie.”

Abdurrahmán Tabarí azt mondja: „A nyilat lövő személynek nagyon kell figyelnie arra, hogy a nyíl kilövésének pillanatában egyik kezét se nyissa ki előbb a másikkal. Ha nem azonos pillanatban nyitja ki mindkét kezét, akkor a célzás pontatlan lesz, a célt elvétí, a nyilat szórja. Ilyen embert az íjászok nem is tekintenek íjásznak. Lövésére ügyet sem vetnek. Ez egy nagy hiba.” Ez Tabarí iskolája.

Táhir-i Balhí és Iszhák-i Raffá iskolája ilyen: „Ha az íjász [a céllal szemben] erősen féloldalasan áll, ereje növekszik, íja erősödik, nyila meghosszabbodik és az ellenség is fél tőle. Ha az íjász a céllal szemben egyenesen áll, ereje csökken, íja veszít erejéből, nyila rövidül és ezért az ellenség sem fél tőle.”

Az íjász a nyíl kilövésakor fejét elfordítja, szakállát a bal vállához érinti. Helyes célzáskor az íj megfeszítése során a markolatot és az ideget is erősen fogja. Úgy kell éreznie, mintha ujjainak végéből vér szivárogna. Az íjat gyorsan megfeszítve az idegnek az orrával kell egy vonalba érnie. Amikor érzi, hogy a nyílhegy bal keze hüvelykujjának első ízéhez ér, akkor egy kicsit meg kell állnia. Azután, ahogy korábban mondtuk, egy körös mozdulattal *farkát* végezve old. Kettejük iskolája ez.

Iszhák-i Raffá iskolája az ülő lövésre ez: Az íjász kissé féloldalt fordul a cél felé, míg a cél egy vonalba nem kerül a bal szemével. A markolatot négyszög – azaz *murabba* – formában kell tartania. Minden ujját nagyon szorosan tartja. Az íj alsó karja a bal láb ujjával van egy vonalban. Az íjász fejét egyenesen tartja, sem jobbra, sem balra nem hajlítja. Az ideget két ajka felé feszíti lassan-lassan, addig, amíg a nyílból már csak egy *tutamnyi* marad hátra. Azután sebesen teljesen megfeszíti, majd a nyilat kilövi. Ahogy korábban mondtuk, ezt a módszert *itlák-i muhtalisz*nek mondják.

Azt is mondja: „Ha jön a tolvaj, egy ideig nézelődik, majd amikor senki sem figyel oda, [az árút] felkapja és elszalad. Az íjásznak is így kell cselekednie.” Az ő iskolájában *farka* nincsen, de a bal kéz tolása megvan. Ezt az idegen belül, teljesen egyenesen kell végrehajtani.

Iszhák szerint az íjásznak az íjászgyűrűt egyenesen kell húznia, az íjat felhúzza a nyilat kilőnie. Ha másképp teszi, hibázik.

[Célzás]

A céltáblára való célzásnak három módja van. Egyesek azt mondják: „A célzás az íjon belülről történik.” Mások szerint „a célzás az íjon kívülről történik”. Megint mások azt mondják: „A célzás az íjon kívül is és belül is történik.”

Akik azt mondják, hogy az íjon belül kell célozni, Behrám Gúr iskoláját követik. Ám ebben az iskolában sok hiba van. Akik azt mondják, hogy az íjon kívül kell célozni, Abú Hásim iskolájához tartoznak. Mindkét módszert nehéz és fáradtságos használni. Ebben is sok hiba van, mert nehéz mindkét szemmel csak az íjon belül a célra nézni, s kívül nem. Vagy mindkettővel kívül – és belül nem. Akik azt mondják, hogy kívül is és belül is kell célozni, a mai íjászok lövésmódját követik. A mesterek ezt mondták.

E fejezetben azokat a hibákat magyarázza, amelyeket az íjászok vétének a lövés során

Lövés közben az íjászok ötféle hibát követnek el, sem többet, sem kevesebbet. Ezek: *tarak* [az ideg csapása], *akir* [hólyag], *sak* [hasadás], *zurka* [kékülés] és *irtiad* [remegés].

Az ideg nyolc helyen csaphat: a csuklón, a felkarizmon – melyet arabul *azudnak* mondanak –, a bal vállon, az orcán, a szakállnál, a mellbimbón, a jobb kéz mutatóujján és a jobb kéz hüvelykujján. Ha ezeket a helyeket megcsapja az ideg, *taraknak* mondják. Lövéskor e nyolc helyen lehetséges, ahogyan elősoroltuk. Ha lövéskor a nyíl e helyekhez csapódik, abból számos kár származik. Az ideg e nyolc helyen kívül máshová nem csapódik.

Az *akrra* [hólyagosodás] öt helyen kerülhet sor. Az *akr* a vízhatólyag és a hólyagosodás. Lehetséges a tenyéren, a markolat közepénél, a bal kéz hüvelykujjának hátoldalán, a hüvelykujj utolsó izületénél, az íjászgyűrű helyénél, a mutatóujjon és a mutatóujj és a hüvelykujj között. Hólyag ezen az öt helyen kívül máshol nem képződik.

Sak négy helyen lehetséges, máshol nem. A *sak* a hasadást jelenti. Lehetséges a markolatot tartó kézen a hüvelyk és a mutatóujj között, a bal kéz hüvelykujjának utolsó ízénél, a jobb kéz hüvelykujjának körmén keresztben, szintén a hüvelykujj körmén hosszában. Az is a jobb kézen.

Zurka három helyen lehet. *Zurkának* a kékülést nevezzük. A három hely egyike a jobb kéz hüvelykujján az íjászgyűrű hegyénél. A másik a mutatóujj begye. A harmadik a jobb kéz hüvelykujjának körme alatt, lencse – azaz *adasz* – méretű lehet.

Irtiad négy helyen lehet. *Irtiadnak* a remegést nevezik. A jobb kar remegése, a bal kéz remegése, a test vagy a fej remegése.

[Az ideg csapódása]

Az ideg nyolc okból kifolyólag csapódik a csuklóhoz: a markolat laza tartása miatt, a markolatot tartó kéz csuklójának lazasága miatt, a bal váll elmozdítása miatt, az íj[ideg] befelé húzása miatt, az ideg túlzott hosszúsága miatt, erős mellkasú íjászok esetében a túlságos oldalt fordulás miatt, a nyíl túlzott hosszúsága miatt és az íj túlzott merevsége miatt. Mindezekből hatféle kár keletkezik: a nyíl vessző az ég felé táncol, a lövés sikertelen, a nyíl ugyan eltalálja a célt, de nem hatol át rajta, a vessző nem repül messzire, az ideg elszakad, a ruhaujj elszakad. Ezek elkerülése végett az íjász karjának megfelelő nagyságú íjat kell használni. Az íj ne legyen se túl kemény, se túl lágy. A kis-, a gyűrűs- és a középső ujját, valamint az íjat tartó csuklót feszesen kell tartani. Ha hosszú az ideg, meg kell rövidíteni. Ha a célra ülve lőnél, a jobb lábadat a bal térdednél előrébb kell helyezni. Másrészt az íjat kívülről feszítsd meg. Így kerülhető el, hogy az ideg a csuklónak csapódjon.

Az ideg öt okból csapódik a felkarnak: a bal kéz görbe tartásából, az íj belülről való megfeszítéséből, [túlzottan] oldalsó ülésből, a váll elmozdításából és a nyíl túlzott hosszúságából. Mindezekből négyféle kár származik: a nyíl hangot ad ki, a vessző elvétí a célt, a vessző nem röpül messzire, a vessző ugyan eltalálja a célt, de nem üti át. Ezeket elkerülendő teljes erővel kell lőnöd, a céllal szemben egyenesen kell ülni, az íjat kívülről kell feszíteni. Így elkerülhető, hogy az ideg a felkarodnak csapódjon.

Az ideg négy okból csapódik a vállnak: az íj túlságos megfeszítése miatt, a váll elmozdulása miatt, a túlságosan oldalra fordult ülés miatt, az íj túlságos merevsége miatt. Mindezekből hétféle kár származik: a nyíl hangot ad ki, a ruhaujj elszakad, a nyíl az ég felé táncol, a nyíl a levegőben megváltoztatja a sebességét, a nyíl eltörik, a nyíl nem találja el a célt, a nyíl eltalálja a célt, de nem hatol át rajta, az ellenség felbátorodik. Ezeket elkerülendő a céllal szemben kell ülnöd, az íjat kívülről kell feszítened, saját méreteidnek megfelelő íjjal és nyíllal kell lőnöd, szívvel és ésszel kell lőnöd. Így elkerülheted, hogy az ideg a válladnak csapódjon.

Az ideg három okból csapódik a jobb orcának: nyakad összehúzása miatt, az íj túlságos megfeszítése miatt, valamint amiatt, hogyha valakinek rövid a nyaka, s túlságosan oldalt ül a célnak. Mert ha valakinek rövid a nyaka, s oldalt ülve feszíti meg íját, feje lehajlik, s akkor az ideg orcájának csapódik. Ezért akinek rövid a nyaka, a céllal szemben ne féloldalt, hanem egyenesen üljön. Így elkerülhető, hogy az ideg az orcájának csapódjon.

Az ideg hat okból csapódik a szakállnak: amiatt, ha valakinek rövid a nyaka, s oldalt ül a célnak, az íj belső feszítése miatt, a vessző túlzott hosszúsága miatt, a nyak feszülése miatt, a hát feszülése miatt és az íj merevsége miatt. Ezt elkerülendő, a céllal szemben kell ülnöd, s termetednek megfelelő íjjal és nyállal kell lőni. Egy e mesterségben magas fokot elért embertől kell megtanulnod mindazt, amire szükséged van az íjászat terén, és a mester tanácsait meg kell fogadnod, hogy hogyan kell állva vagy ülve lőni. Hátadat ne feszítsd meg, hanem [válladat?] ereszd kissé lejjebb. Így az összes hibát elkerülheted.

Az ideg négy sajátosság miatt csapódik a mellbimbónak: amiatt, ha egy embernek nagy a mellkasa, s túlságosan oldalt ül a célnak, az íj belső feszítése miatt, az ideg felfekvése miatt a mellkasra, a könyök leeresztése miatt. Ezeket elkerülendő, az ideget nem szabad a mellkashoz érintened, mellkasodtól távolabb feszítsd meg. Így biztosan elkerülhető, hogy az ideg a mellbimbónak csapódjon.

Az ideg két sajátosság miatt csapódik a jobb kéz mutatóujjának: az íj megfeszítése közben a mutatóujj rászorítása miatt a hüvelykujjra és a nyíl kilövésekor a mutatóujj lazasága miatt. Ezt elkerülendő, ha az íjász ideget tartó mutatóujja hosszú, akkor az oldáskor gyorsan végezze a *farkát* a nyitással egyetemben, s mutatóujját ne tegye meghajlítva az idegre, mert ha így tesz, az ideg megcsapja. Erre figyelned kell.

Az ideg két sajátosság miatt csapódik a jobb kéz hüvelykujjának: egyrészt az íj feszítésekor a hüvelykujj laza tartása miatt a középső ujj középső ízén, és a lövés pillanatában a hüvelykujj ellazítása miatt a *farka* elvégzése nélkül. Másrészt az oldás pillanatában a hüvelykujj lazasága miatt. Ezeket elkerülendő, az íj megfeszítésekor a hüvelykujjadat a középső ujjadra kell nyomnod. Az oldáskor pedig az ideg csapását elkerülendő, a hüvelykujjat gyorsan kell kinyitnod.

[Hólyag]

Ahogy korábban már mondtuk, hólyag öt helyen képződik. Először is a bal kéz ujjain keletkezik hólyag. Ennek valójában négy oka van: a markolat laza fogása, az íj markolatának vékonysága, a markolat helytelen fogása, valamint azért, mert az íj markolatának külső vagy belső oldalán a tenyér húsa bizonyos helyeken összepréselődik. Ha az íjász így lő, a markolat megremeg, a tenyér húsát megnyomja és hólyag keletkezik. Mindebből négy kár származik: a nyíl nem találja el a célt, a nyíl nem repül messzire, a nyíl lassú, a lövés hatástalan. Ezek elkerülése végett tenyered méretének megfelelő íjjal kell lőni, és meg kell előzni, hogy a markolaton tenyered húsa összepréselődjön. A hólyagok ilyen módon kerülhetők el.

A bal kéz hüvelykujján, azon a ponton, ahol a nyíl végighalad rajta, 12 okból alakul ki hólyag: a nyílajak megszorítása miatt, a nyílajak idegre helyezése miatt, ha azt megmarkolják, a nyílajak a szükségesnél lejjebb kerülése miatt, az íj felülről való megfeszítése miatt, a nyíl alulról való kilövése miatt, a nyílajak túlzott szélessége miatt, a nyílajak túlságos szűkössége miatt, a markolat szokásostól eltérő, túlságosan lenti négyzetes fogása miatt, a hüvelykujj megszorítása miatt, az íj végének felfelé tartása miatt lövéskor, az íj szarvának görbesége miatt, a nyíl görbesége miatt. Ezeket elkerülendő, az ideget tökéletes zárással (*szahih akd*) kell fogni, a markolatot az íj tartásánál említett módon, minden ujját a megfelelő helyre illesztve kell megfogni. Nem szabad szűk vagy tág ajkú nyállal lőni. Kezed méretének megfelelő íjjal kell lőni. Ha valakinek hosszú az ujjja, a markolatot négyzet alakban fogja meg. Ha valakinek rövid az ujjja, a markolatot oldalról fogja meg. Ily módon a hibák elkerülhetőek.

A jobb kéz hüvelykujjának hegyén három ok miatt keletkezik hólyag: lövéskor a hüvelykujj laza tartása miatt. Egy másik ok az oldáskor lép fel. Harmadszor az íjászyűrű használatának elhagyása miatt. Ezeket elkerülendő, íjászyűrű nélkül ne lőj. Oldáskor a hüvelyk- és a mutatóujjat gyorsan kell szétnyitnod. A hiba így elkerülhető.

A jobb kéz mutatóujjának utolsó ízénél három ok miatt keletkezik hólyag: a nyílajak megszorítása miatt, a nyílajak túlságosan erős tartása miatt, az ideg helytelen fogása miatt. Ezeket elkerülendő az ideget tökéletes zárral (*szahih akd*) kell fognod, ilyen módon: az idegnek a hüvelykujj első ízén kell lennie. És a mutatóujj középső ízén kell lennie. Ha így fogják az ideget, a hiba elkerülhető, a víz hólyag megelőzhető.

A mutatóujj középső ízén négy okból keletkezik hólyag: a mutatóujj hüvelykujjhoz való dörzsölődése miatt, a hüvelykujjnak a középső ujjra helyezése miatt, a mutatóujj rányomása miatt a

hüvelykujjra és a réz íjászgyűrű használata miatt. Mert ha az íjász lövéskor a mutatóujját behajlítja, de nem nyitja ki, az íjászgyűrű hozzá ér és ezért hólyag keletkezik. Ezt elkerülendő, a hüvelykujjat lazán helyezd a középső ujjadra. Így a hiba elkerülhető.

[Hasadások]

Mint mondtuk, behasadás négy helyen lehetséges. Először is a bal kéz hüvelyk- és mutatóujja között. Ennek három oka van: a markolat laza tartása, a csukló lazasága, a markolat helytelen tartása. Ezt elkerülendő, a kis-, a gyűrűs- és a középső ujjat, valamint a csuklót szorosan kell tartani, a hüvelykujjat viszont lazán kell a markolatra helyezni. A hiba így elkerülhető.

A hüvelykujj utolsó ízén jelentkező hasadás oka az, hogy az ideg a húsrá csapódik, vagy az, hogy merev íjat feszítenek meg. Azon a helyen a bőr nagyon megkeményedik. Ezt elkerülendő, ha azt veszed észre, hogy azon a helyen a hús megkeményedett, tiszta farokzsírral fel kell puhítanod, vagy egy birka agyat ki kell sütnöd, olajat kell hozzáadnod, s addig [kell kenetgetni,] míg az a hely fel nem puhul. A hiba így elkerülhető.

A jobb kéz hüvelykujján a köröm keresztbehasadásának nyolc oka van: a hüvelykujj laza tartása vagy az íj kemény megfeszítése, a mutatóujj rászorítása a hüvelykujj végére, a hüvelykujj rá nem helyezése a középső ujj középső ízére, az íjászgyűrű végének [a körömhöz] való hozzáérése, a hüvelykujjnak a mutatóujj előtti oldása, az idegnek a hüvelykujj húsára való helyezése, túl vékony íjászgyűrű használata. E hibát elkerülendő, az íj megfeszítésekor a hüvelykujjat nem szabad lazán tartanod, a mutatóujjat ne nyomd rá a hüvelykujj végére, az ideget nem szabad a hüvelykujjad húsára tenni, ne lőj vékony íjászgyűrűvel, hüvelykujjadat a középső ujjad középső ízéről ne mozdítsd el, hogy az íjászgyűrű vége megérintse [a középső ujjat?], hüvelykujjadat ne nyisd ki előbb, mint a mutatóujjadat, és amikor mutatóujjadat kinyitod, ne tartsd a hüvelykujjadat görbén. Ha így teszel, körömd nem hasad be.

A köröm hosszanti berepedésének három oka van: a kis-, a gyűrűs- és a középső ujj kinyitása, az íj feszítésekor valamilyen kemény dolog³² hiánya a hüvelykujj alatt, valamint a hüvelykujj elfordítása az ideg felé. Ha az íjász így lő, akkor mutatóujját rászorítja, a köröm pedig hosszában megreped. Ezt elkerülendő, amikor az íjász az ideget megfeszíti, középső ujját szilárdan a hüvelykujj alatt tartja támasztékként, hüvelykujját a középső ujjra nyomja, az oldás pillanatában pedig mutatóujját a hüvelykujja előtt kell kinyitnia. Így a hiba elkerülhető.

[Kékülés]

A háromféle kékülés egyike a jobb kéz hüvelykujjának végén jelenik meg. Ennek két oka van: az ideg a hüvelykujjhoz csapódik, az íj megfeszítésekor az a hely nyitva marad. Ezt elkerülendő, a hüvelykujjat a középső ujjra kell nyomni, s a nyilat helyesen kell kilőni. Így a hiba elkerülhető.

A jobb kéz mutatóujjának végén lévő kékülésnek egyetlen oka van: amikor az íjász az íjat végig kihúzza és lő, mutatóujját meggörbíti, és az ideg nekicsapódik. Így az a hely megkékül. Ezt elkerülendő az íjásznak lövéskor a mutatóujját nem szabad begörbítenie, hanem gyorsan kell kinyitnia, hogy az ideg meg ne csapja. Így az a hely nem kékül meg.

A köröm alatti lencse nagyságú kékülésnek is egyetlen oka van: ha az íjász ujjai rövidek, a nyíl idegre helyezésekor a hüvelyk- és a középső ujját lazán tartja, mutatóujját pedig a hüvelykujj körmére szorítja. Azon a helyen a köröm alatt lencsényi kékülés keletkezik. Ezt elkerülendő, az ideget helyesen kell tartania, a test szorosan tartandó pontjait szorosan kell tartania, az ellazítandó pontokat pedig lazán kell tartania. Így a hiba elkerülhető. Ennek az az alapja, hogy az íjásznak egy bölcs mestert kell találnia. Az a mester ebben a mesterségben nagy tudású és tapasztalt legyen, szívével tudja és gyakorolja azt. Ilyen mestertől kell megtanulni mindazt, ami ebben a tudományban és gyakorlatban szükséges. Mindazokat a hibákat, amiket az íjászok elkövetnek, el kell kerülnie.

³² A szövegben 'csont' szerepel, de a szó 'kemény'-et is jelent. Minden bizonnyal az íjászgyűrűről van szó.

[Remegés]

Ahogy korábban említettük, a remegést három sajátság okozza: a könyökök laza tartása, a lapoc-kák laza tartása és a nyak megfeszítése. Ezt elkerülendő, a karokat szorosan kell tartani, a két váll lapoc-kacsontját szorosan kell tartani, s a nyakat lazán kell tartani. A [mondott] pontokat tartsd lazán. Ha [mindez] a féloldalas ülésből származik, akkor ülj szembe. Ha az íj keménységéből vagy a nyíl hosszából származik, akkor puhább íjat kell használni, a nyilat pedig meg kell rövidíteni. Ezeket a hibákat az íjászok rögtön felismerik és így cselekszenek. Megoldásukat korábban ismertettük, így kell kijavítani őket. Így mindezen hibák elkerülhetőek, s azt az embert íjásznak fogják tekinteni.

[Egyéb hibák]

A nyíl égbe táncolásának és kilövés utáni remegésének 11 oka van: a szándék, az íj túlságos keménysége, a nyíl túlságos könnyűsége, az íj túlságos puhasága, az ideg vékonysága, a nyíl görbesége, a nyíl repedése, a nyíl tollainak elhasználtsága, az ideg két hurkának „helytelensége”,³³ a túl nagy szél, a nyílajak sérülése (azaz amikor a nyílajak két oldala egymás fölött van), olyan idegfogás, amikor a mutatóujj a nyílajak vékony részén van, nincsen nyílajak.³⁴ Ezért kanyarodik el a vessző, vagy repül az ég felé.

Amikor a nyíl a cél felé közelít, ezért táncol: a nyíl fája sérült, vagy mivel repedt, levegő megy bele, s ezért a levegőben táncol, vagy azért táncol, mert az íjász rosszul lőtte ki.

[Az íj mérete]

Tudni kell, hogy napjainkban a leghosszabb íj 14 *tutam* hosszú. A korábbi mesterek íjai 12 *tutamnyi* voltak, s a mai íjaktól nagyon különböztek, minthogy az akkori íjak csak 12 *tutamnyi* voltak, és annál nem hosszabbak. Akkor a rövid íj 8 *tutamnyi* volt, és annál rövidebb nem létezett. Most a leghosszabb 14 *tutam*, a legrövidebb 10 *tutam*. Ha íjuk 12 *tutam* hosszú volt, az ideg-magasság, azaz az ideg és a markolat távolsága felajzott állapotban egy arasz és egy íz (*bogum*)³⁵ volt. Ha íjuk 11 *tutamnyi* volt, akkor az idegmagasság, azaz a markolat és az ideg távolsága egy arasz volt. Ha íjuk 10 *tutamnyi* volt, akkor az idegmagasság, azaz a markolat és az ideg távolsága egy arasznál egy körömnnyivel kevesebb volt. Ha íjuk 9 *tutamnyi* volt, akkor az idegmagasság, azaz a markolat és az ideg távolsága egy arasznál egy ízzel kevesebb volt. Ha íjuk 8 *tutamnyi* volt, akkor az idegmagasság, azaz a markolat és az ideg távolsága egy *szükrüns*³⁶ volt. Ők ilyen íjakkal lőttek. A mostani íj 14 *tutam* hosszú. Felajzott állapotban az ideg és a markolat távolsága egy arasz, ha annál több, az nem jó. Ha annál kevesebb, az íjat megöli. Ez nagy különbség.

Ha az íjász hosszú ideggel lő, a nyíl gyorsan repül ki az íjból és gyorsan száll. De ha az ideg túlságosan hosszú, az íj átfordul, és az ideg kioldódik. Ha az ideg rövid, a nyilat [gyorsan] repíti ki, s az íj ép marad.

Vége.

³³ A kifejezés homályos. Eredetileg: *mejdánsziz* 'hely/tér/csatamező nélküli'. A török kiadó 'borítás, burkolat nélküli' értelemben fordította.

³⁴ Eredetileg: „az ideg hiányt szenved a nyílajak lényegétől”.

³⁵ *Bogum* ('íz'): hosszmérték, kb. 2 cm.

³⁶ *Szükrüns*: hosszmérték, a kinyitott hüvelyk és mutatóujj távolsága, kb. 17 cm.